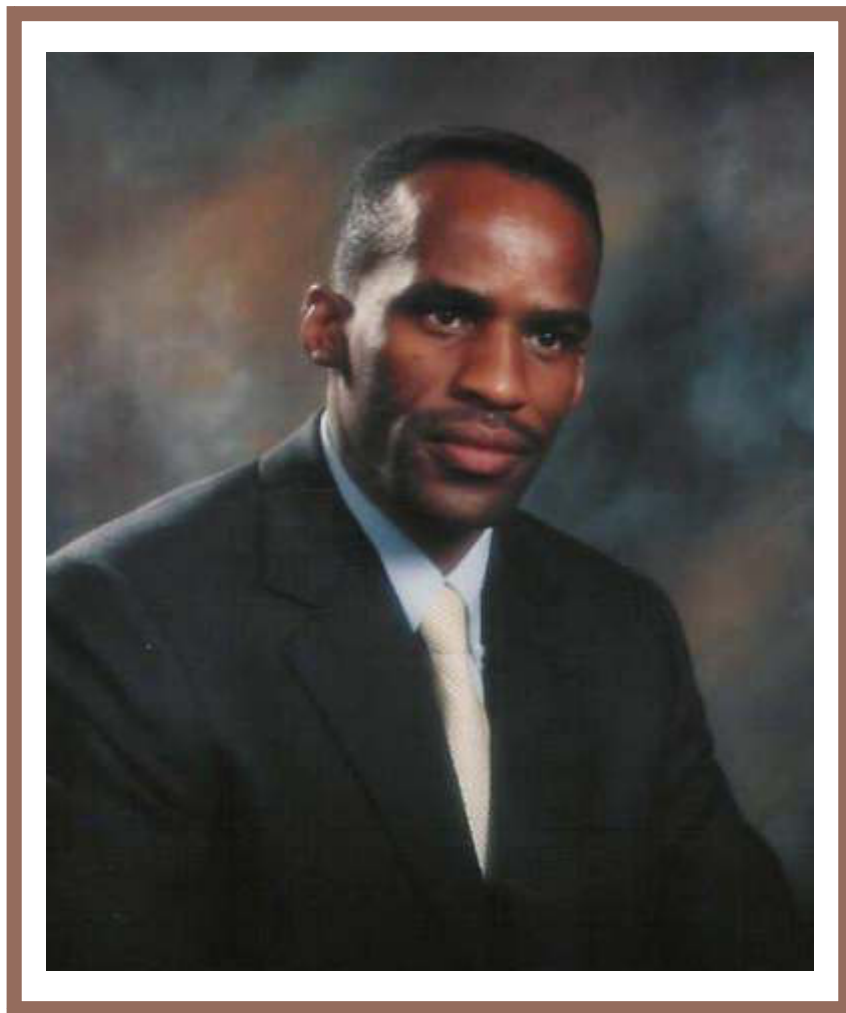

**RE A ITEBA, RE IPATLA
RE IPATLISISA**

Kgosi Leruo T. Molotlegi
Royal Bafokeng Nation, 27 Tlhakole 2015

Diteng

Re a iteba, re ipatla re ipatlisisa

1. Matseno	4
2. Go tlhaloganya boemo jwa rona	5
2.1 Setshwantsho sa lefatshe ka kakaretso	5
2.2 Selebo sa Aforikaborwa	6
3. Go fetola seemo sa RBN mo Lefatsheng le le Fetogang	8
3.1 Togamaano e e tlhaloganyegang	8
3.2 Tirisano mmogo	10
3.3 Go fetola mokgwa	10
4. Go tswela go nna maleba - Boithamedu ka Patlomaikutlo le Tirisano mmogo	12
4.1 Tsamaiso ya Lefatshe la Morafe	12
4.2 Thuto	14
4.3 Go keteka tirisano mmogo	15
5. Bokhutlo	16

1. Matseno

Ngwaga wa 2014 e ntile nngwe ya dingwaga tse di boima go feta tse morafe wa rona o kileng wa lebagana natso mo dingwagasomeng di le mmalwa. 2015 ga e na go tokafala ka ntlha ya fa ikonomi ya rona ya selegae e tswela go bogisiwa ke dikgatelelo tsa lefatshe, bosetšhaba le tsa selegae. Le fa re sa kgone go fetola seemo se se fetogang se se re amang, gona re ka se itlwaetsa. Nnete ke gore tsela e le nngwe fela ya gore re tswela go nna maleba mo lefatsheng le le fetogakakang leno ke gore re tswela go iphetola mme re ntse re tswela go somarela motheo wa boitshupo le setso sa rona ntle le go ikobonya. Seno se raya gore re batle ditsela tse di maleba tsa go oketsa bokgoni jwa ditheo tsa rona, dithoto, mme sa bothokwa bogolo segolo, jwa batho ba rona go emelana le mathata a a tshosang a tshwana le seteraeke sa lephata la Polatinamo sa 2014.

Tota, e sale re ntse re ipaakanyetsa mathata a a amanang le meepo mo ngwagasomeng o o fetileng, le fa tota re ne re sa akanya gore a tlaa re wela ka bonako jaana. Togamaano ya rona ya go anamisa potefolio ya rona ya dipeeletso go tswa mo lephateng le le rileng e ungwile maungo, mme seo sa baka gore palogotlhe ya potefolio ya dithoto tsa rona e oketsege go tswa go madi a a fopholediwang go R30bn go ya go a a fopholediwang go R32bn, go ya ka dipalopalo tsa motheo tsa 31 Sedimonthole 2014. Mo nakong eno karolo ya meepo e ngotlegile ka R4.4bn, gongwe 27%. Fa re ka bo re ne re ntse re ikaegile ka botlalo mo meepong jaaka ka 2005, re ka bo re latlhegetswe ke boleng jo bo utlwalang mo ngwageng o o fetileng ono.

Fela go bona dithoto tsa ditšhelete ga go a lekana. Re tshwanetse gape go sireletsa ditheo tsa rona, ikonomi ya rona ya selegae mmogo le katlaatlelo ya batho ba rona. Ngogola re itebagantse le kgwetlho mme ra simolola thulaganyo ya go rulaganya ditheo tsa Royal Bafokeng Nation sešwa go dira gore di dire ka bokgoni go gaisa. Jaaka re tsotanya tiro eo monongwaga, re tlhoka go tsaya kgato e e latelang mme re botse: A Royal Bafokeng Nation, jaaka morafe, e siametse go ka nnela leruri ka nnete?

Ga re tshwenyega ka gore a morafe wa rona o tlaa tswela go amogela ditirelo mo dikgweding tse di latelang di le somepedi gongwe somamabedinne. Ditheo tsa rona tse di tsepameng le tsamaiso e e matsetseleko ya ditšhelete di netefatsa seno.. Ga re bolo go nna mo Kgaolong eno ya Phokeng dingwaga di feta makgoloamatlhano. Potso ke gore: a re sa ntse re tlaa nna fano dingwaga tse dingwe tse makgoloamatlhano? A jaaka re le setlhopho, re a ikitse? A re itse gore re lebile kae? A mme gona re na le kutlwano e e tlaa re isang koo?

Jaaka re simolola ngwaga o montšhwa, re tshwanetse go ipatla re ipatlisise. Tsela e le nngwe fela ya go gola le go huma ke gore o ikitse, mme o ipone diphoso. Go kgotsofala le go dumela gore re na le tshiamelo ke manaba a rona a magolo. Seo se fapaane le boithamedu le go nna maleba go re tshwanetseng go go fithelela gore re tsele sentle le go huma.

Gore re tlhologanye gore re tlhoka go dira eng, re tlhoka go tlhologanya dikgwetlho le ditšhono tse di lebaneng ka ntlha ya boemo jwa rona ka kakaretso, mo lefatsheng le mo Aforikaborwa. Ke sona se ke tsileng go se sekaseka. Mme morago ke tlaa bua ka tiro e re e dirileng go rulaganya sešwa ditheo tsa rona gore di nne bokgoni go gaisa mo boemong jono. Kwa bokhutlong, ke tlaa bua ka moo boithamedu jo bo tswelatang pele le tirisano mmogo e leng ditlhokego tsa bothokwa go netefatsa gore re tswela go nna maleba jaaka morafe, bogolo segolo mo temeng ya tsamaiso ya lefatshe le thuto.

2. Go tlhaloganya boemo jwa rona

2.1 Setshwantsho sa lefatshe ka kakaretso

Motse wa rona ke karolo ya baagi ba lefatshe lotlhe. Re simolola ka go fetoga ga tlelaemete. Phanele ya Phetogo ya Tlelaemete ya Dipuso tse di kopaneng e rebotse pegelo ya yona ya bo5 ka Seetebosigo ngogola, e tsibosa gore lefatshe le lebagane le "tshenyho e e tseneletseng, e e anameng mme e ka seke ya fetolwa" go tswa mo CO2 mmogo le ditlhagiso tse dingwe tsa mowa o o leswe. Ga go ope yo o tlaa bong a sa amega mo mileniamong ono. Le fa e le tiragalo e e gakgamatsang lefatshe ka bophara, diphetogo tsa tlelaemete di ama ka tlhamalalo rona ba ba mo metsemagaeng go gaisa ba ba kwa metsesetoropong. Phetogo ya tlelaemete ke segakolodi sa botlhokwa sa gore kgolo ya ikonomi jaaka re e tlhaloganya ga jaana, e tla ka ditshenyegelo tse di boitshegang; tse di sa ameng fela ba ba boneng mosola wa kgolo ya ikonomi mme di ama polanete yotlhe fela. Mo maitekong a rona a go aga sešwa le go godisa ikonomi ya selegae ya Rustenburg ka Leanolegolo, a re akanya ka gore ditshwetso tsa rona tsa gompiano di tlaa ama jang bana ba bana ba rona? Go naya sekai, re tlhoka go rulaganyetsa ikonomi ya rona ya isago re ntse re lebile tlamelolo ya metsi e e tekatekang ka ntlha ya maemo a bosa a a fetogang gammogo le ditlamorago tsa pakatelele tsa meepo mo boleng jwa metsi.

Go nna karolo ya lefatshe ka bophara go kaya gape gore batho ba ba lwelang bosiamisi kwa lefelong le lengwe ba ka susumetsa lefatshe ka bophara. Mo ngwageng o bana ba kwa Nigeria le Pakistan ba thopilweng ka dikgoka le go bolaelwa go leka go bona thuto, makgarejana a mabedi, Malala Yousafzai le Kailash Satyarthi, ba amogetse Moputso wa Kagiso wa Nobel ka ntlha ya kgotlhelelo ya bona ya go lwela go kgona go fitlhelela thuto ka kakaretso mme go totilwe gape basadi. Bano ke makgarejana a a dirisang sengwe le sengwe go buelela thuto ya boleng. Ka dinako dingwe, go ka nna bonolo go buelela ditshwanelo tsa thuto fa go ganwa ka tsona, fela jaaka go diragetse ka bašwa ba Aforikaborwa ka dingwaga

tse bosomasupa le somarobedi. Fela re sa ntse re na le mathata a thuto mo Aforikaborwa, le fa go ntse go ka bo go twe go na le netefaletso e e mo Molaotheong wa rona. Bašwa ba rona ba ilelwa isago e e mosola ka ntlha ya paakanyo ya maemo a a kwa tlase e ba e amogelang kwa bontsing jwa dikolo tsa setšhaba. Bašwa ba rona ba ba lwelang thuto ba kae? Bogolo malapa le baeteledipele ba baagi kwa Kgaolong ya John Taolo Gaetsewe kwa Kapabokone ba ne ba emisitse thuto ya bana ka ntlha ya dilo di tshwana le ditsela tsa sekotere. Makgarejana a Nigeria le Malala Yousafzai ba ka reng ka seo? Ke akanya gore mono Phokeng, batho ba ne ba tlaa ikgobokanya go sireletsa dikolo tsa rona le ditshwanelo tsa bana ba rona tsa go rutega fa mongwe a ne a ka tshosetsa tshwanelo eo.

2014 ga e a re bontsha fela bokoa jwa dipuso di le dintsi, e re bontshitse gape ditlamorago tsa go tlhoka ditsela tse di bokgoni tsa tirelosetšhaba. Go ka nna dikai di le dintsi, fela gongwe go runya ga Ebola kwa dinageng tse tharo tsa Bophirima jwa Aforika ke sengwe se se bonalang go gaisa. Go bonolo go lwantsha Ebola, fa o e bapisa le, nka re sehuba. Fela o tlhoka baagi ba ba rutegileng e bile ba sa dumele mo dilong tse di seyong, o tlhoka gore baagi ba dumele mo maikaelelong a baeteledipele ba setšhaba, mme gape o tlhoka ditlamelo tse di lekaneng tsa mmuso. Re tshwenngwa ke gore dilo tseo ga diyo kwa dinageng di le dintsi, mme re tlaa nna re gopola baswi ba ba ba tlleng go fitlha go 7000, le bamasika a bona.

Dithuto tse dingwe go tswa kwa mathateng a Ebola di amana le magato a le mabedi a tshwaetsano. Legato le lengwe ke tshwaetsego magareng ga magato, moo mathata a boitekanelo a ka bakang go phuthama ga ikonomi, jaaka go diragetse kwa dinageng tse di amilweng ke Ebola kwa Bophirima jwa Aforika. Kwa bogareng jwa dingwaga tsa bo2000, Zimbabwe e itemogetse go amega go go farologaneng: go phuthama ga ikonomi go ne ga lebisa kwa go phuthameng ga dithulaganyo tsa boitekanelo le thuto. Ka jalo, fa re loga maano a pakatelele, re ka seke ra tota lephata le lengwe fela, go tshwana le ikonomi ya selegae. Re tshwanetse go

tlhokomela baagi ba rona ka gotlhe go seng jalo re nna mo matshosetsing a go faposiwa ke mathata a a tswang kwa re neng re sa lebelela gone. Legato la bobedi la tshwaetsego ke la seriti. Lefatshe ka bophara le ntse le gogela morago dipeeletso go tswa kwa dinageng tsa Aforika go se na dikgetsi tsa nnete tsa Ebola. Mme gape re gakologelwa tshwaetso e e neng e bakilwe ke mathata a sepolotiki a Zimbabwe mo dinageng tsotlhe tsa Borwa jwa Aforika kwa bokhutlong jwa dingwaga tsa bo2000. Re tshwanetse go nna re gakologelwa gore ka gale ditiragalo tsa baagisanyi ba rona di a re ama.

2.2 Selebo sa Aforikaborwa

Re ka se ke ra bua ka go retelelwa ga mmuso le boikanyo jwa setšhaba ntle le go amogela gore ngwaga wa 2014 o tlhagisitse dikgwetlho di le mmalwa mono Aforikaborwa. Rotlhe re ikutlwetse ka moo dithulaganyo tse di bokoa di lebisang kwa ditirelong tse di bokoa, tse re di itemogetseng ka kgaogo ya motlakase wa Eskom go tloga ka Sedimonthole. Dithulaganyo tse di bokoa mo lephateng le le lengwe le tshwana le la tlhagiso ya motlakase di na le ditlamorago tse di amanang go ralala baagi. Di diegisa kgolo ya ikonomi ya rona, e e ka nnang kwa tlase ga 1.4% ka 2014, mme e ka ama gape seelo sa rona sa kadimo, le go susumetsa kgonagalo ya dipeeletso tsa kwa ntle mo Aforikaborwa mo isagong.

Sa bobedi, 2014 e tsweditse mokgwa o o tshwenyang mo dipolotiking tsa Aforikaborwa malebana le tirisodikgoka le matshosetsi go na le dipuisano le maitlamo. Badiraditshupetso kwa Kapabophirima ba dirisitse maano a go tshosetsa le kgatelelo, e seng kgatlhanong le puso e go tweng ba ne ba le kgatlhanong nayo, mme ba dirile seno mo baneng ba bona. Ditiragalo tsa fa gautshwane moo go tsogileng tlhakatlhakano kwa Palamenteng di supa ona mokgwa oo: maipato ke gore melawana ya puisano e a gobelela mme ka jalo ga e mo molaong mme seo se dira gore maitsholo a a maswe, lenyatso le tirisodikgoka di amogelesege.

Go lemosega gore mekgwa eno ga se ya kgaratlho e e sa tlhamalalang, moo tsamaiso e e sa siamang e bontshiwang ka kgato e e siameng, fela go dirisiwa mekgwa e mo go yona tirisodikgoka le matshosetsi a tirisodikgoka di neeletsanang mme di etegela. Mme gape se ke bosupi jwa diphetogo tse di lebang kwa tirisodikgokeng ya ka fa gare, moo dikhonferense tsa makoko a sepolotiki di fetogang dintwa.

Ka ditlhopho tsa bosetšhaba tsa 2014, tikologo ya Rustenburg e nnile lefelo le le neng le totlwe ke letsholo la go ngoka batlhophi la EFF, mme go solofetswe fa seo se tlaa tswela pele go lebilwe ditlhopho tsa dipusoselegae tsa 2016 tota le go tswela go fitlha ka ditlhopho tsa bosetšhaba tsa 2019. Go ka nna le dipoelo tse di siameng fa go ka nna le koketsego ya kgaisano ya sepolotiki mo kgaolong ya rona, fa makoko otlhe a ka batla go ngokela batlhophi ka ditirelo tse di bokgoni le tsibogo. Le gale, fa makoko a ka gaisana ka bokgoni jwa ona jwa go kgoreletsa le go pateletsa, gona batlhophi ba tlaa latlhegelwa.

Baagi ba rona ba setse ba itemogetse seno ka 2014 ka nako ya seteraeke sa dikgwedi di le tlhano sa lephata la polatinamo. Le fa babegadikgang ba tlhagisitse ditlamorago tsa seteraeke mo ditlamong tsa meepo mme ba ne ba ganetsana ka kamano ya sepolotiki le maano a mekgatlho ya badiri, ga go a nna le ditshwaelo tse di kalo ka ditlamorago tsa seteraeke mo baaging ba ba gaufi le meepo. Re fopholetsa gore baagi ba kgaolo ya RBN ba latlhegetswe ke madi a a fopholediwang go R1 bilione a megolo ka nako ya seteraeke, mme madi a a ka nnang kalo a latlhegetse ba bangwe ka ntlha ya dilo di tshwana le go phutlhamana ga dikgwebopotlana.

Kwa ntle ga ditshenyegelo tsa ditšhelete, seteraeke gape se tlisitse tirisodikgoka mo baaging. Seteraeke se ne se tswelediwa ke ditokololo tsa mekgatlho ya badiri ka go betsa, go fisa mmogo le dipolao. Makawana a a neng a tsamaya mo mebileng bosigo mo metseng ya rona a ne a ketekiwa ka ntlha ya fa go belaelwa gore ba ikgatholositse seteraeke. Bokgoni jwa baagi ba rona go ka tlhagisa maikutlo a bona ka ga seteraeke le ditlamorago tsa sona mo

phatlhalatseng bo ne bo kganetswe. Go ka nna gatwe 'seemo sa sepolotiki' sa seteraeke se ne se le kgatlhanong le ditshwanelo tsa motheo tsa kgololesego ya go tsamaya le kgololesego ya puo le tlhagiso maikutlo. Fa e le gore seteraeke se dirisiwa jaaka sediriswa sa sepolotiki pele ga ditlhopho tse di tlang mme fa seemo sa sepolotiki se tswelela go nna se se pateletsang, se ga se bue temokerasi ya rona sentle.

Go na le ditlamorago tsa pakatelele tsa seteraeke tse di tshwenyang malebana le baagi ba rona, go akarediwa go akofisiwa ga tiriso ya metšhini mo meepong le go anama ga malwetsi a a sa foleng. Gape seteraeke se okeditse kgatelelo mo ditlamong tsa meepo, ke a nopola, go 'dira sengwe' malebana le seemo sa loago bogolo segolo matlo mo kgaolong ya polatinamo. Le fa go totiwa ga jaana ga ditlamorago tsa thulaganyo ya badiri ba bafudugedi le seemo sa bonno sa badiri ba meepo go le botlhokwa me e le sengwe se se amogelesegang, re tshwanetse go ela tlhoko gore re se ke ra gakalela tharabololo e e akofileng. Dingwe tsa dikgwetlho tsa loago tsa ga jaana tsa badiri ba meepo le baagi ba ba gaufi le meepo ke ditlamorago tsa tlhamalalo tsa ditharabololo tsa ka bonako tsa maloba tsa mathata a bonno jwa badiri ba meepo, go akarediwa se se bidiwang tshiamelo ya go nna kwa ntle (living-out allowance). Go botlhokwa go tsaya nako go batlisisa sentle ditlhokego tsa nnete tsa pakatelele tsa baagi ba meepo, go akarediwa badiri le baagi ba bangwe, go ntse go gakologelwa gore matlo ke nngwe ya dikgwetlho tse dintsi.

Ka kakaretso, re tlhoka thulaganyo e e nyalaneng ya go laola indaseteri ya meepo. Ga jaana go na le maiteko a le mmalwa a a sa gokaganang kwa magatong a a farologaneng, mme otlhe a re a tlamela ka dikaedi tse di tlamang mo lephateng. Ona a akaretsa African Mining Vision, Tumelano ya Letlhomoso la Bosetšhaba ya Motlatsamoporesidente, Mining Charter le Molao wa Tlhabololo ya Meepo le Ditlamelo tsa Peteroliamo mmogo le dipaakanyo tsa ona. Patlisiso ya ANC ya Tsereganyo ya Mmuso mo lephateng la

Diminerale e dirile dikatlenegiso. Leano la Bosetšhaba la Tlhabololo le ama meepo, le fa e le ka kakaretso fela. Ga gona sepe sa tseno se se tlamelang ka foramo ya ka gale e e sa tseyeng letlhakore e kwa go yona baamegi botlhe ba ka buisanelang dithulaganyo tse di ka ungwelang botlhe mosola mo tsamaong ya nako. Sa botlhokwa ke gore ga gona le fa e le ape a maiteko ano a a tlamelang ka lentswe la botlhokwa go baagi ba ba gaufi le meepo, le fa tota fa go lebeletswe palo ya batho ba ba amegang, re le kgaolo e kgolo ya meepo.

Nnete ke gore ga se rona fela re amiwang ke ditiragalo tseno tsa Aforikaborwa. Baagi botlhe ba samagane le dikgwetlho tsa ditirelo mme ditlamo di le dintsi go ralala Aforikaborwa di ithulaganya sešwa go tsibogela tlelaemete ya ikonomi. Go tlwaelegile e bile ke selo se se siameng gore ditlamo di ithulaganye sešwa go lepalepana le seemo se se fetogang. Fa di sa fetoge, ke gona fa di tlaa bo di sitela dikgaolo tsa tsona le badiri ba tsona, jaaka re bone fa gautshwane ka ditheo tse di thusiwang ke puso ka matlotlo mo Aforikaborwa.

3. Go fetola seemo sa RBN mo Lefatsheng le le Fetogang

Bokao jwa seno mo Royal Bafokeng Nation ke eng? Togamaano ya rona ke efe fa re lebagane le ikonomi ya bosetšhaba e e bokoa le go tlhoka tsepamo go go tswelelang mo lephateng la meepo ya polatinamo? Mo kgonagalong ya gore dikgaisano tsa isago tsa sepolotiki di tlaa ka seke tsa nna le tirisano mmogo? Mo matshwenyegong a a ka ga go ikanyega ga ditirelo tsa motheo tsa setšhaba di tshwana le motlakase le thuto?

Re tshwanetse go tsibogela bokao jonofela jaaka baagi ba bangwe le ditheo tse dingwe. Go tlaletsa foo, go na le dintlha tsa leeto la rona la go fetola seemo sa rona tse di kgethegileng. Ga gona sekao se se bonolo se re ka se latelang go lepalepanya ditheo tsa rona le diphetogo. Ga re lekane go ka nna karolo ya puso, setheo gongwe Mokgatlho o e seng wa puso (NGO). Re na le ditheo di le mmalwa tse di akaretsang ditlamo le di NGO, mme re na le ditheo tse di dirang ditiro tse bontlhabongwe e leng tsa puso, go lebeletswe go tlhama dipholisi le go tlamela ka ditirelo. Fela RBN ga e ka ga ditheo tseo fela. E aname go feta foo. Ke morafe o o nang le hisetori le isago mmogo le ditumelo le meetlo. Ka jalo setso sa rona sa ditheo se tshwanetse go kgethega le go tshwanela selebo sa rona. Go fetola seemo sa rona ga go ka ga bokgoni jwa ka gale jwa ditheo jo bo lebeletseng letseno le diphithelelo tsa tlhagiso. Ke kgato e e totileng ditlhokego tsa rona le boitshupo jwa rona mme re tlaa atlhola katlego ya yona ka tekanyetso e e re totileng.

Go batlana le bokgoni gona ke sengwe sa ditlapele tsa ka gale tsa rona. Mo dingwageng tse di ntseng di feta, fa letseno la rona go tswa kwa dipoelong tsa polatinamo le ne le le maatla, ditheo tsa RBN di ne tsa gola, di tsibogela ditšhono le go tsaya diithomo tse dintšhwa. Dingwe e ne e le ditshwetso tse di siameng ka nako eo, fela dingwe, le fa maitlhamo a ne a siame, di ne di ka seke tsa nnela leruri. Dipoele tse di ngotlegileng tsa polatinamo mo dingwageng di se kae tse di latelang di dira seemo sa potlako, fela ga se lona lebaka le le bakang gore re ithulaganyane sešwa. Re tshwanetse go nna kelotlhoko ka dinako tsothe gore re dirise madi ka tsela e e mosola ka moo go ka kgonegang ka gona, go na le mathata a

polatinamo gongwe a seyo. Go tswelela ka maikaelelo a rona a a tswelelang a tiriso e e mosola ya ditlamelo tsa rona, re tlhoka go diragatsa thulaganyo eo ya go itshekatsheka gangwe le gape, go sa kgathalasege gore seemo sa letseno sa rona se eme jang.

Kwa ntle ga thulaganyo ya setegeniki ya go lepalepanya ditheo tsa rona tsa tsamaiso le ditiro, thulaganyo ya ngogola ya go ithulaganya sešwa ga ditheo tsa RBN e nnile le dipoele tse tharo tse dikgolo. Tsona e nnile go tlhaloganyega sentle ga maikaelelo a togamaano go ralala ditheo tsothe; tirisano mmogo e e maatlafetseng - ka fa gare le mmogo le baamegi ba ba kwa ntle; le thulaganyo e e tswelelang pele ya go fetola mokgwa wa tiragatso mo ditheong tsa rona.

3.1 Togamaano e e tlhaloganyegang

Dipoele tsa botlhokwa go gaisa tsa thulaganyo ya go ithulaganya sešwa ke maitlamo a rona a a ntšhwafaditsweng a togamaano mmogo le go tlhaloganya botoka gore go tlaa tlhokega eng gore morafe wa rona o nne le go ikemela leruri. Seno ga se togamaano e e diretsweng go re thusa go falola mathata a pakakhutshwane. Ke togamaano e e diretsweng go kaela morafe wa garona mo dingwageng tse di latelang di le bonnye somamabedi gongwe somamararo. Togamaano eno e totile go godisa dithoto tsa rona tsa botlhokwa go gaisa: e leng batho ba rona.

Ka ngwaga wa 2009, re nnile le thulaganyo ya dipuisano mo metseng yotlhe ya rona go swetsa ka ditlapele tsa selegae. Dintlha tse nne tsa tlhabololo, tse di akaretsang thuto, boitekanelo, pabalesego le ngwaoboswa gareng ga tse dingwe, tse e leng ditlamorago tsa seo, di ne tsa tshwaela mo maanong, tekanyetsokabo le ditsereganyo tsa tirelo. Le gale, ditsereganyo tseno di diragaditswe mo dikhutlwane, kwa ntle ga go lemoga gore di a amana, sekai, kgolagano magareng ga boitekanelo le dikago gongwe magareng ga thuto le

pabalesego ya baagi. Jaanong re tsere kgato e e latelang ya togamaano ya go gokaganya dikarolo tseno le gore re nne le ponelopele e e tsamaelanang ya morafe o re o lebileng wa isago. Re baya diphithlelelo tse di tsepameng tse re tlaa lekanyetsang tswelelopele ya rona ka tsona.

Togamaano ya rona e e boeleditsweng e tlhoma dikarolo tse tharo tsa botlhokwa tse di ka kgontshang morafe wa rona go atlega. Sa ntlha, go tshwanetse ga nna le pabalesego ya loago ya motheo, e e tlamelang ka ditlhokego tsa motheo di tshwana le phithlelelo ya metsi, motlakase, tlhokomelo ya motheo ya boitekanelo gammogo le thuto ya motheo. Mme tota pabalesego yona ke thomo ya puso. Baagi ba rona, ba e leng baamogedi ba ditirelo tseno tsa motheo, gape ba tshwaela ka go dira gore puso e rwale maikarabelo le go dirisa ditirelo tseno ka maikarabelo. Seabe sa ditheo tsa RBN e tshwanetse go tswelela go nna go dira gore go nne le seemo se se kgontshang gore ditirelo tseno tsa puso di nne gona ka matsholo a baagi mmogo le go ela tlhoko boleng jwa tlamelo ya ditirelo.

Karolo ya bobedi ya togamaano ya rona e amana le dilere tsa loago go lebeletswe gore baagi ba rona ba tle ba ikgone mo go tsa ikonomi. Le fa dintlhatheo tsa pabalesego ya loago di le botlhokwa, ga se gore di lekane. Sa botlhokwa gore go nne le baagi ba ba dirang sentle e bile ba itekanetse ke gore batho ba dire. Se se botlhokwa fela jalo ke gore go nne le ditšhono tsa ditiro tse di farologaneng, go na le jaaka re ikaegile mo meepong ga jaana. Se se tshegetsang lere ya loago ke tsamaiso ya thuto e e dirang gore bašwa ba kgone go thapega, go lebeletswe bokgoni jwa motheo jwa go buisa le go kwala mmogo le dipalo, gammogo le bokgoni jwa tiro ya diatla le jwa setegeniki.

Fela jaaka pabalesego ya loago, go tlhama ditiro ga go mo taolong ya RBN mo go kalo. Dipholisi tsa puso tsa thuto, bodiri le tlhabololo ya ikonomi di tlhagola tsela, mme fela jalo le go tlhoka tsepamo ga ikonomi ya lefatshe. Go mo mothong mongwe le mongwe go dira maiteko le go dirisa ditšhono tsa thuto le tiro. Fela tsamaiso ya rona e tlaa tlamela ka

seemo se se kgontshang, e tswelela go ngoka babeeletsi ba kgwebo mmogo le batlamedi ba katiso ya poraefete, gammogo le mananeo a puso a eteletseng pele, go re ba itlhome sentle mo RBN. Re ka dirisetsa ditlamelo tsa rona diporojeke tsa togamaano tse di ka simololang sediko se se mosola sa tlhabololo ya ikonomi ya selegae.

Karolo ya boraro le ya bofelo ya togamaano e farologana le tse pedi tse di fetileng ka ntlha ya fa bogolo jwa yona bo le mo taolong ya rona. Seno ke tlhokego ya boitshupo jo bo maatla jo bo tsamaelanang jwa morafe mmogo le ditheo tse di kopaneng. Kwa ntle ga karolo eno, pabalesego e ka seke ya lekana go tsepama ga loago, mme lere ya loago e ka lebisa fela kwa go fudugeng ga bašwa ba rona ba ba rutegileng mmogo le go tlhama ditiro tsa bafudugedi ba ba tswang kwa mafelong a mangwe.

Go lebisa kwa karolong eno ya togamaano ya rona, re tswelela ka maiteko a rona a go oketsa bokgoni le boporofesenale jwa dithulaganyo tsa rona tsa bolaodi. Re rulaganya tsamaiso ya rona ya go dirwa ga dipholisi ka fa gare. Seno se akaretsa go dirisa ditshwaelo tsa setegeniki tse di ikaegileng ka bosupi jo bo etsweng tlhoko jwa ditlhokego tsa baagi gammogo le ditiragatso tse di gaisang, mme gape go lebeletswe dikganetsano tse di maatla tse di theilweng mo dintlhatheong ka dipopegotheo tsa rona tsa Makgotla le Lekgotlalegolo. Re lebeletse go sekaseka thulaganyo ya diforamo tsa baagi tsa dipuisano, go akarediwa lenaneo la Dumela Region le Kgothakgothe, go oketsa tšhono ya gore go nne le dipuisano tsa tlhamalalo tsa dintlha tse tharo magareng ga baagi, bolaodi le botsamaisi. Kwa bokhutlong, re tlaa itsise tsamaiso e ntšhwa ya go tokafatsa tsamaiso ya tshedimosetso magareng ga Makgotla le kantoro ya bogareng ya bolaodi.

3.2 Tirisanommogo

Ntlha ya botlhokwa mo go diragatseng togamaano ya rona e ntšhwa ke go dira gore tirisanommogo e nne mooko wa mokgwatiro wa rona go tloga ga jaana. Seno se na le dikarolo di le mmalwa. Re tlhaloganya gore e ntse e se rona fela badiragatsi ba ba amang tlhabololo mo kgaolong ya rona. Tota tshusumetso ya ditiragalo tse di bonang matlole go tswa go, le go diragadiwa ke ditheo RBN e potlana tota fa e bapisiwa le ya puso le lephata la poraefete. Re tshwaragane le go tlhaloganya le go rekota ditsereganyo tsothe tse di diragadiwang mo lefatsheng la rona. Re itse gore tshusumetso ya rona e kgolo go gaisa e ka se tswa mo go lekeng go emisetsa gongwe go boeletsa se se dirwang ke ba bangwe, bogolo segolo ka ntlha ya fa puso e na le thomo le maikarabelo a go tlamela batho ba rona ka ditirelo di le dintsi. Tshusumetso ya rona e tlaa tswa mo go thuseng go gokaganya ditsereganyo tse di farologaneng gore di tshegetsane le gore go seke ga nna le diphatlha.

Go tlaleletsa foo, seabane sa rona e tlaa nna go ela tlhoko boleng jwa ditsereganyo TSOTLHE mo kgaolong ya rona, e seng fela tsa diporojeke le mananeo a rona, go netefatsa gore baagi ba rona ba amogela seelo sa tirelo se se ba tshwanetseng. Sa boraro, re tlaa dira gore go nne le tikologo e e kgontshang gore go nne le ditsereganyo le matlole a a tswang kwa ntle. Ditlhokego tse dingwe tsa go oketsa seelo sa tirelo kwa baaging go ntse go fokodiwa ditshenyegelo di akaretsa mekgwa e e tlhaga ya matlole a a tswang kwa ntle a ditiragalo tsa rona, go tota go busetsa ditshenyegelo fa go le maleba, le go rekisa dingwe tsa diharabololo tsa ditirelo tsa rona tsa fa gae.

Tirisanommogo ya botlhokwa fa re leba kwa pele e tlaa nna botsalano jwa rona le Lekgotlatoropo la Selegae la Rustenburg jo bo maatlafetseng. Ka Phatwe 2014, re ntšhwafaditse maitlamo a rona ka Mmemorantamo wa Ditumelano o o ntšhwafaditsweng, o o saenilweng la ntlha ka 2003. Re tlaa tswelela go tokafatsa diithulaganyo tsa rona tsa go loga maano mmogo, re golaganya

ditlhokego tsa baagi ba RBN le IDP ya RLM mmogo le makwalo a mangwe a maano. Re itumedisitswe ke go tlhomiwa ga Leanolegolo le le atolositsweng la Kgaolo la go tsosolosa Kgaolo yotlhe ya Rustenburg, le le tlhamilweng ka tirisanommogo magareng ga RBN le RLM. Leano leno le tlaa gokaganya ditlhokego le maano a baamegi botlhe ba botlhokwa mo kgaolong, go akarediwa RBN, RLM, puso ya porofense, bannileseabe ba bagolo ba meepo, dingo tsa selegae, gammogo le Yunibesithi ya Bokonebophirima.

3.3 Go fetola mokgwa

Go tlaleletsa mo togamaanong e e ntšhwafaditsweng le ditirisanommogo tse di okeditsweng, setlhoa sa tiragatso ya go ithulaganya sešwa ke thulaganyo ya go fetola setso sa badiri ba RBN. Togamaano e e lepalepantsweng e tlhoka gore go nne le setlhopho sa boeteledipele se se rulaganeng gammogo le maitlamo a a kopanetsweng a badiri go ralala ditheo tsothe. Ga go bonolo go dira gore go nne le ponelopele le maitlamo a a tlhakanetsweng magareng ga baeteledipele ba setso, babanki ba dipeeletso, barutabana, baenjiniiri, badirediloago, bakatise ba bolotlowa, dingaka, mmogo le barulaganyi ba dioropo. Fela ga se rona fela setheo se se kopanyang dikarolo tse di farologaneng tse di nang le ditso le hisetori e ntsi e e farologaneng. Re tlaa dirisa mekgwa e e dirang le dithuto go tswa kwa ditheong tse dingwe go dira gore ditlhopho tsa rona tsa boeteledipele le badiri ka kakaretso ba buisane go ralala ditheo, go ralala maphata le go ralala maemo. Dipelo tsa seo e tlaa nna setso sa rona sa go dira se se ikaegileng ka boitshupo jwa rona jo bo kgethegileng jwa Bafokeng.

Thulaganyo eno ke sekai sa botlhokwa sa go kopanya boitshupo jo bo maatla jwa setso sa Aforika le kgolagano le lefatsheng ka bophara. Gore re kgone go tlamela baagi ba rona ka tirelo e e gaisang, badiri ba rona ba tlaa tshwanela go kgona go rarabolola mathata ka seemo se se kwa godimo sa lefatsheng, mme ba ntse ba ikgolagantse le ditumelo le dinnete tsa baagi ba re ba direlang. Tsela nngwe ya

go fitlhelela seno ke gore re tlaa dirisana le setheo se se eteletseng pele mo lefatsheng go tlamela ditlhophha tsa rona tsa botsamaisi jo bo kwa godimo le boeteledipele jwa bolaodi ka maitemogelo a paka e e rileng a seemo sa tiro se go dirwang ka pheta-ka-pejana, go rarabolola mathata e bile se totile tiragatso e e bokgoni.

Bontsi jwa badiri ba rona ke ditokololo tsa morafe wa Bafokeng, ba nna mo metseng ya rona mme ba amana le baagi ka kakaretso mo loagong. Fela jaaka re tsaya setso sa rona le ditumelo tsa rona go tswa kwa morafeng go tla mo ditheong tsa rona, fela jalo re tsaya setso sa rona sa mo ditheong le ditumelo go tswa mo ditheong go ya kwa baaging, go akarediwa makgotlataolo a dikolo, diNGO tsa selegae, ditikwatikwe tsa boitekanelo, makgotla a metshedisano (stokvels), dikopano tsa Lekgotla, j.j.

Nnete ke gore ditheo le baagi ba dira ka ditsela tse di farologaneng mme seo se raya gore setso se ka se fetisiwe bonolo fela jalo go tswa kwa go se sengwe go ya kwa go se sengwe. Fela go na le dipotso tse di tshwanang tse re tshwanetseng go di ipotsa fa e le gore re batla go fitlhelela ponelopele ya rona ya go nna morafe o o boitlhamedi e bile o le maleba. Go tshwana le: re tsibogela jang mathata le gore a mme ditsibogo tseno di a re thusa gongwe di re kgoreletsa go ka emelana le diphetogo mo tikologong ya rona? Dithulaganyo le ditiragatso tsa rona di tswa kae le gore a mme ke tsona tse re di tlhokang go rarabolola mathata a rona a selegae?

Fa re dirisa dipotso tseno mo morafeng, re ka lebelela se re se dirang kwa diphitlhong tsa rona jaaka sekai. Ke mang yo o bonang mosola mo mading a a dirisediwang diphitlho le meletlo ya "go iphimola dikeledi"? Ditokololo tse di salang tsa lelapa di amega jang mo pakeng e e telele?

Ke eng se thulaganyo ya phitlho e tshwanetseng go se tshegetsa mo loagong, go ya ka meetlo le setso sa rona sa bogologolo, a mme gone diphitlho tsa sešweng di tshegetsa ditlhokego tseo? Seno ke megopolo e e sekasekang le tharabololo ya mathata e re tlhokang go e rotloetsa mo morafeng wa rona le go ralala naga.

4. Go tswelela go nna maleba - Boitlhamedi ka Patlomaikutlo le Tirisanommogo

Seno se ntlisa kwa dikarolong tse pedi tse re tlhokang go nna boitlhamedi mo go tsona mo ngwageng o o tlang, le moo re tlhokang go botsa dipotso di le dintsi le go nna le dipuisano di le dintsi. Tsona ke tsamaiso ya lefatshe la morafe le mekgwa e mengwe ya thuto.

4.1 Tsamaiso ya Lefatshe la Morafe

Go tswelletswe ka maiteko a le mmalwa a molao a a tlaa amang lefatshe la magae la merafe mmogo le baagi ba lona. Go fitlha ga jaana, dikganetsano di ntse di aroganya e bile di nolofadiwa go feta tekanyo, e le tse di ganetsang ka botlalo gongwe di tshegetsatsamaiso ya lefatshe la morafe go ya fela ka gore a go bonwa bogosi e le ntlha e e siameng gongwe e e sa siamang. Tota go na le ditiragatso tsa tsamaiso ya lefatshe la morafe di le mmalwa go ralala Aforikaborwa, le go ralala lefatshe tota, tse di tshwanetseng go lebelelwa go ya ka moo di amang matshelo a batho ka gona ga jaana le mo isagong, mme e seng fela ka ntlhatheo ya kakaretso. Go dirilwe dipatlisiso tse di siameng tota mo dikarolong tse di farologaneng tsa naga go tlhalosa ditiragatso tseno. Gape re rebotse thutopatlisiso e e ka ga go nna le lefatshe mo metseng ya rona. Re dumela gore go tlhokagala kganetsano e e tseneletseng e e ikaegileng ka maitemogelo e e ka ga gore a mme tsamaiso ya lefatshe la morafe e ka tlamela ka tshireletso le diitshono tse di tlhokegang tse matlo a metsemagae a di tlhokang go tshegetsatsahlabololo ya ona.

Fa ke boela kwa dipotsong tsa me tse di ka ga ka moo re samaganang le mathata ka gona le gore a ditiragatso tsa rona di a dirisega, re tlhoka dithulaganyo tsa tsamaiso ya lefatshe tse di tsibogelang dikgwetlho tsa malatsi otlhe tse baagi ba ba humanegileng ba metsemagae ba lebaneng natso.

Jaanong re ka lebelela kgetsi nngwe le nngwe go bona gore a ditiragatso tse di rileng tsa morafe, go nna mong ka tsela ya freehold title (jaaka e bulelwa ke ba ba leng kगतलhanong le tsamaiso ya lefatshe la morafe), gongwe motswako mongwe o tshwana le wa dikhiro tsa dingwaga tse 99 e ka nna ona o o

maleba. Nte ke tlhagise gore ke raya jang ka dikai tse dikhutshwane tsa dikgwetlho tse go tlhokegang gore thulaganyo e e siameng ya tsamaiso ya lefatshe e kgone go samagana natso.

Sa ntlha, kgwetlho e kgolo ke go nna le lefatshe go lebeletswe kotsi ya ditšhelete. Thulaganyo e e gaisang ya go nna lefatshe ke efe go lebeletswe botlhokatiro jo bo kwa godimo gongwe ditiro tse di sa babalesegang? Mo tsamaisong ya *freehold*, fa o reka lefatshe gongwe ntlo ya gago ka bonto, wena le balelapa le ka latlhelwa ke ntlo fa o sa tlhole o kgona go duela. Mo thulaganyong ya lefatshe la morafe, tshwanelo ya go nna le lefatshe le ntlo ga e ikaege ka seemo sa motho sa ditšhelete; ga e kgone go tsewa gongwe go fetisiwa. Phoso e gantsi e bonwang ke ya gore batho ba itlhophele go reka lefatshe ka bonto gore ba nne le taolo, fa mo thulaganyong ya morafe, mongwe - gongwe moeteledipele - a ka swetsa go tlosa lelapa mo lefatsheng ka dikgoka. Fela katlholo e e jalo e tshwanetse ga e a tshwanela go akaretse. E tshwanetse go ikaega ka lemorago la nnete la morafe mmogo le tsamaiso ya ona ya lefatshe. Jaanong seno se ka bapisiwa le maitemogelo a nnete a bahumanegi gongwe ba ba se nang tiro ba ba samaganang le baadimi ba ba senang pelotlhomogi. Seteraeke sa lephata la polatinamo se bontshitse matshosetsi ano, fa dibanka di thopa matlo a bontsi jwa badiri ba meepo mo Rustenburg.

Le fa go dirisa lefatshe jaaka madi go na le matshosetsi, gone go totobetse gore go na le mesola. Batho le malapa ba tshwanetse go kgona go dirisetsa boleng jwa lefatshe la bona le boleng jwa matlo a bona dipeeletso tse dingwe di tshwana le thuto gongwe kgwebo. Ga jaana dibanka tsa Aforikaborwa ga di adime beng ba mafatshe kwa ntle ga lefatshe leo e le la mong ka tlhamalalo. Fa re akanya ka go kgontsha gore go nne le dikadimo, re tshwanetse go akanya ka ntlha ya gore go na le boleng mo tiragatsong ya ga jaana ya baagi ya go aga matlo go ya ka madi a a bolokilweng, go na le go ikaega ka molato, ka ntlha ya seelo se se kwa tlase sa go boloka mo Aforikaborwa. Ka jalo, kgwetlho ke gore re bone ntlha e e maleba e e

magareng malebana le go dirisa lefatshe jaaka madi. Re tlaa dirisana mmogo le dibanka go tlhama tsamaiso e e kopaneng e e gololang boleng jwa lefatshe la malapa a e leng beng ba mafatshe mo lefatsheng la morafe, kwa ntle ga matshosetsi a go latlhegelwa ke lefatshe gongwe go fokotsa tshiamelo ya go boloka.

Sa boraro, mathata a a tlwaelegileng a dithulaganyo tse di maatla tsa bong jwa mafatshe di tshwanetseng go kgona go samagana nao ke kgaogano ya lelapa. Ke mang a salang mo ntlong? A go ikaegiwa ka seemo sa dišhelete sa gore ke mang a e rekileng le gore ke mang a ka kgonang go duela bonto? Fa e rekisiwa mme go kgaoganwa madi, ditokololo tsa lapa di sa ntse di tseetswe legae la bona. A kgotsa e neelwa ditokololo tsa lapa tse di tlhokang go gaisa? Ntlhatheo ya botlhokwa mo thulaganyong ya kabo ya lefatshe mo Bafokeng, le e e bontshiwang ka malatsi otlhe ka di tshwetso tsa Dikgotlatshekelo tsa rona tsa Morafe, ke ya gore ga gona ngwana yo o tshwanetseng go tlhoka legae. Fa go na le kgaogano, monna o tshwanetse 'go tsaya baki', jaaka re bua, mme a tswa mo ntlong, gonne ntlo e tsewa e le ya bana ba gagwe.

Sa bone, thulaganyo ya tsamaiso ya lefatshe e samagana jang le dintlha tsa lefatshe le matlo tse e seng tsa dithoto, e leng dikamano tsa semowa le tsa boitshupo tse malapa le merafe ba nnang le tsona mo lefelong le le rileng tse di sa bolong go nna gona makgolokgolo a dingwaga? Dithulaganyo tsa go nna le lefatshe tse di ikaegileng fela ka go rekisega ga lefatshe le ntlo di tota fela kago ya ntlo, mme di ikgatholosa dintlhatheo tse dingwe tse di tshwanang le kgolagano e e rileng ya lefelo le badimo. Ntlha e nngwe ya botlhokwa ya merafe e e humanegileng mo go tsa madi mme e humile ka mafaratlhatlha ke ka moo dithulaganyo tsa tsamaiso ya lefatshe di ka tshwaelang ka gona go tshola ditheo tsa malapa le dithulaganyo tsa tshegetso ya baagi di tsepame ka go kgontsha malapa le ditokololo tsa makgotla go nna gaufi.

Sa botlhano, kabo ya lefatshe e tshwaela jang mo kgolaganong ya loago go ralala maemo a a

farologaneng? Ditoropo tse dikgolo gompiano di tshegetsatsa 'dikago tsa matlo a a tlhakaneng' moo bahumi le bahumanegi ba nnang mmogo. Mo morafeng, se ga se bolo go diragala gonne kabo ya setsha ga e ikaege ka gore o na le bokae. Ee, bontsi ba baporofesenale ba rona ba tlogetse metse ya rona mme ba nna kwa ditropong, fela ba ba tlhophang go sala ga ba nne kwa 'metsethokong', fela jaaka bahumanegi ba rona ba sa nne mo mekhukung.

Kwa bokhutlong, ke thulaganyo efe ya tsamaiso ya lefatshe e e dirang go gaisa go tshegetsatsa tiriso e e tlhaga ya lefatshe e e tswakantseng bonno le kgwebo? A dikhiro tsa pakatelele tsa madirelo ke thulaganyo e e tlhakaneng e e ka kgontshang ikonomi ya selegae e e anameng mme e tlhama ditiro gaufi le kwa batho ba nnang gona?

Ntlha ya me tota ke gore re tlhoka go bona motswako o o siameng wa di tharabololo tsa tsamaiso ya lefatshe o o totileng mathata a rona, e seng go lwa dintwa tsa megopolo. Gone dintlha tsa go nna le lefatshe la morafe le tsamaiso ya gona di ka se lebiwe fela go sa lebilwe ntlha e e sa ntseng e tlhobaetsa ya pusetso le ntšhwafatso ya mafatshe mo Aforikaborwa. Phetogo nngwe le nngwe mo thulaganyong ya tsamaiso ya lefatshe la morafe e tshwanetse go netefatsa gore lefatshe le sala mo diatleng tsa maAforika le gore malapa a a humanegileng ga a latlhegelwe ke lefatshe gore ba nne le dipoelo tsa nakwana tsa madi, tse di ka lebisang kwa goreng ba sale ba sena lefatshe e bile ba tshela mo lehumeng. Moo go nang le ditšhono tse dintšhwa tsa ikonomi mo mafelong a a tsamaisiwang semorafe, go akarediwa diporojeke tse dintšhwa tsa meepo gongwe motlakase, go na le kotsi ya gore batho ba selegae ba ka tseelwa lefatshe ka ntlha ya dikgatlhego tsa ditheo fa le ka bewa mo mmarakeng wa botlhe. Fela jalo, bontsi jwa batho ba ba neng ba filwe dipolase ka lenaneo la puso la pusetso ya mafatshe ba di rekiseditse beng ba pele ba makgowa bonolo fela jalo. Mo tsamaong mmarakeng wa botlhe. Fela jalo, bontsi jwa batho ba ba neng ba filwe dipolase ka lenaneo la puso la pusetso ya mafatshe ba di rekiseditse beng

ba pele ba makgowa bonolo fela jalo. Mo tsamaong mmarakeng wa botlhe. Fela jalo, bontsi jwa batho ba ba neng ba filwe dipolase ka lenaneo la puso la pusetso ya mafatshe ba di rekiseditse beng ba pele ba makgowa bonolo fela jalo. Mo tsamaong ya seo, dikamano tsa pakatelele tsa maatla le dithulaganyo tsa go ikaega mo go ba bangwe mo go tsa ikonomi ga di a fetoga.

4.2 Thuto

Karolo ya bobedi e re tlhokang go nna le dipuisano le ditirisanommogo tsa boitlhamedi mo yona ke lephata la thuto. Ke buile gantsi ka moo thulaganyo ya thuto ya setšhaba e fosetsang bašwa ba rona ka gona mo go se ba se tlhokang go atlega mo loagong le ikonoming ya gompiano, mme e bile ga e a siamela le go ba baakanyetsa loago le ikonomi ya isago. Jaaka thekenoloji e tswelela go gola ditiro tse dintsi tsa ka gale di tlaa dirisa metšhini. Re setse re itemogela seno mo lephateng la meepo gona gaufi le rona fa. Tota le maphata a ditirelo tsa porofesenele a a nang le ditiro tse di ipoeletsang, go tshwana le palotlotlo gongwe tsamaiso ya badiri, a ka feleletsa a dirwa ke dikhomphiutara. Ka kakaretso, go na le kgonagalo ya gore katiso ya tiro e le nngwe e e kgethegileng e ka nna dilo tsa maloba. Badiri ba tlaa tshwanela go kgona go fetoga.

Ka jalo thulaganyo ya rona ya thuto e tshwanetse go siamisetsa bana ba rona diphetogo tseno le go tswelela go ithuta. Fela maitenko mangwe a ga jaana a go tokafatsa kgonagalo ya gore bašwa ba rona ba thapiwe a lebega a ikela go sele. Moo lephata la poraefete le nang le seabe gona, ditlamo di batla go katisa barutwana mo bokgoning jo bo rileng go ya ka tlhokego ya tsona ya ga jaana, sekai e ka nna badiri ba tshipi.

Fela katiso eno e dirwa ka tsela e e leng gore badiratshipi bano ba isago ba ka seke ba kgona go fetoga fa go nna le thekenoloji e ntšhwa e e emelang tlhokego ya badiratshipi.

Gone ga gona pelaelo ya gore re tlhoka go oketsa palo ya badira-ka-diatla. Katiso ya setegeniki le ya

diatla, kwa dikolong tsa sekontari le morago ga tsona, e botlhokwa mo ikonoming ya Aforikaborwa le go dira gore 50% tsa bašwa ba rona ba ba sa direng ba tsene mo tirong e e tlhagisang. Fela tsela e katiso e dirwang ka yona ga e a tshwanela go ikgatholosa thekenoloji le megopolo ya isago, bogolo segolo jaaka di amana le tlhaeletsano ya mo inthaneteng le thuto e e tswelelang pele. Bontsi jwa dikhoso tsa katiso, e ka nna tsa tiro ya diatla gongwe tsa thuto di gona mahala mo inthaneteng gongwe di tloga di nna gona. Seno ke tswelelopele e kgolo mme go dira gore tota dithuto tseno di fitlhelege sentle, di sa ntse di tshwanetse go fetolwa go lepalepana le ditlhokego tsa selegale, go akarediwa ka go fetolelwa. Go tshwanetse ga nna le mafaratlhatlha a kgokagano. Sa botlhokwa go gaisa, bašwa ba tshwanetse go rutwa gore ba senka jang le go dirisa thuto eno, ka go nna le bokgoni jo bo maleba jwa go buisa le go akanya ka go sekaseka. Kwa bokhutlong, go tshwanetse ga nna le seemo le badiri ba ba tlaa lebang dintlha tsa katiso tsa maitemogelo a go dira. Ga jaana re katisa palo e nnye fela ya batho ka ntlha ya tlhaelo ya dikago le barutabana ba ba ka rutang ka namana. Gore re rute dipalo tse re di tlhokang, mokgwa wa rona o tshwanetse go fetoga. A re tswelela go beeletsa mo dikagong gongwe re beeletsa mo thekenolojing?

Sekgoreletsi se sengwe se re tlhokang go se kgabaganya ke pharologano magareng ga thuto ya setšhaba le ya poraefete. Re tlhoka go isa dintlhatheo tsa phitlhelesego le tlhotlhwatlase go tswa kwa thutong ya setšhaba go ya kwa go ya poraefete, le dintlhatheo tsa boitlhamedi, go tshola bong selegae mmogo le go kgona go fetoga go tswa kwa thutong ya poraefete go ya kwa go ya setšhaba. Gongwe re tlhoka sekao se se tswakaneng, moo dikolo e nnang tirisanimogo ya setšhaba/poraefete gongwe moo dikolo tsa poraefete di leng tlhotlhwatlase e bile di fitlhelega.

E setse e le dingwaga di le dintsi Kholetšhe ya Lebone II ya Royal Bafokeng Nation e dira jaaka sekolo sa poraefete se se tlamelang ka ditirelo tsa tlhabololo ya barutabana e e tswelelang le tshegetso e nngwe go dikolo tsa selegae tsa setšhaba.

Go tloga monongwaga re lekeletsa sekao se se farologaneng sa go atametsa tsa setšhaba le tsa poraefete ka sekolo se sentšhwa sa poraefete se se tlhotlhwatlase. Tlhotlhwatlase ya maemo a a kwa godimo e tlaa netefadiwa ka tirisano mmogo magareng ga RBN, meepo le batsadi. Sekolo sa ntlha se se jalo se tlaa bo se ikemetse, fela dikolo tsa isago di ka arogana dikago le dikolo tse di gona ga jaana tsa setšhaba, mme seo se tlaa dira gore go nne le tshwantshanyo le kgaisano ya bokgoni le tlhagiso.

4.3 Go keteka tirisano mmogo

Pele ga ke konosetsa, re se ke ra lebala go keteka ditirisano mmogo tse di atlegileng tse re di agileng mo ngwageng o o hulereng.

Jaaka karolo ya patlomaikutlo mo morafeng malebana le ponelopele ya rona ya pakatelele ya Plan 35, ke akgola Keabetswe Khunou go tswa kwa Sekolong se Segolo sa Tshukudu ka ntlha ya go gapa kgaisano ya dikolo tse dikgolo ya tlhamo ya go tshwantsha isago ya rona, le Orateng Motswe go tswa kwa Sekolong sa Poraemari sa Tlhotlheletsang ka ntlha ya go gapa kgaisano ya botsweretshi ya dikolo tsa poraemari.

Mo mererong ya ikonomi, tirisano mmogo ya rona le Atterbury go tsosolosa tikwatikwe ya marekelo ya Plaza e tlametse diSMME tsa selegae le badiri ba dikonteraka ba selegae ka dikonteraka.

Tirisano mmogo ya rona le Lekgotlatoropo la Selegae la Rustenburg go kwadisa magae a a humanegileng mo metseng ya rona e lebisitse kwa goreng magae a le 3 779 a a humanegileng a amogele motlakase wa motheo wa mahala kgwedi le kgwedi.

Lefapha la rona la Botsweretshi le Setso le ne fa gautshwane la tlhoma tsela ya setsha sa ntlha sa ngwaoboswa mo karolong ya Phokeng. Re dirisano mmogo le lekgotlatoropo le porofense go tlhabolola ditlamelo tsa rona tsa ngwaoboswa gammogo le diyunibesithi tse di farologaneng go epolola matlotlo a rona a marope. Mme gape re ipela e le ruri ka

batshameki ba rona ka ntlha ya go nna ba ba gaisang le go tlotlomatsa morafe wa rona go ralala lefatshe.

Simon Magakwe o robile rekoto ya Aforikaborwa ka go siana dimetara di le 100 ka nako e e ka fa tlase ga metsotswana e le 10, fa a ne a gapa Bosimega jwa Diatleletiki jwa Bosetšhaba kwa Pretoria ngogola. Setlhophapha sa Platinum Stars se fitlhetse legato la Makgaolakang a sejana sa Telkom labobedi ka tatelano. Mme re na le batshameki ba bašwa ba bolotlwa le baseketebolo ba ba emelang RBN le Aforikaborwa kwa dikgaisanong tsa boditšhabatšhaba. Metshameko ka gale ke maiteko a setlhophapha, tota le mo baatlelete ba ba gaisanang ba le nosi, mme ka jalo ke sekao sa ditirisano mmogo tse re samaganeng natso go ralala RBN.

5. Bokhutlo

Go konosetsa, re fela pelo go bona gore isago e re tsholetseng. Re tshwanetse go gwantela kwa isagong re kanotse dihuba, re ithophela tsela ya rona mo dikgoreletsing tse re tlaa di fitlhelang mo tseleng. Dingwe tsa dikgoreletsi tseno re ka di bonela pele: ikonomi ya meepo mo Kgaolong ya Rustenburg e setse e fetile setlhowa sa yona mme le fa go sa ntse go tlaa nna le dingwaga tse dingwe tse dintsi tsa go epa, re a itse gore seno ke legato le le tlaa kgabaganyang.

Re leboga badimo ba rona ba ba ileng Kimberley mme ba re kgontsha go ithekela lefatshe. Go tswa mo motheong wa bona, le maitlamo a bontsi jo bo tsileng morago ga bona, re kgonne go ungwa sengwe mo legatong leno la meepo. Merafe e le mentsi e e gaufi le meepo go ralala lefatshe, tota le mono mo Aforikaborwa, e kgaogane ka legare ka ntsha ya madimabe a motswedi ono. Bafokeng ba emelane le dintelo tse dintsi, fela re sa ntse re eme.

Fa re lebile isago, ga re lebale kwa re tswang gona, mme re tlaa gopola bagaka ba rona le ditso tsa rona ka digopotso, difikantswe le meletlo e e maleba.

Go ntse go le jalo, re tlhoka go lebagana le kgabaganyo mme re itshiamisetse legato le le latelang. Re seke ra lebala gore pele ga meepo, Rustenburg e ne e itsege lefatshe lotlhe ka tlhagiso le thomelontle ya dinamune. Tshwaelo ya rona e e latelang mo lefatsheng e sa ntse e ka farologana.

Kimberley ya rona e e latelang e tlaa nna eng? Ke eng se se tlaa re tlhomelang motheo wa gore re tshela le go huma re ntse re lebagane le kgwetlho e kgolo e e latelang, mme gona ke ditshika dife tse di tlaa beletsang ka maitlamo a a tlhakanetsweng go tlhoma motheo ono?

Go itshekatsheka le go akanyetsa pele e tshwanetse go nna karolo ya setso sa Bafokeng. E tshwanetse go nna borona le se re itsegegeng ka sona.

Go itemoga le go loga maano a a siameng ke gona go tshegetsang ditirisanommogo tse di mosola, go tshwana le Leanolegolo la Kgaolo le re tlaa le

diragatsang le Lekgotlatoropo la Selegae la Rustenburg monongwaga, gongwe dikolo tse dintshwa tse re tlaa di tlhomang mmogo le meepo le morafe, gongwe lenaneo la rona la kago ya bokgoni jwa boeteledipele le balekane ba rona go ralala lefatshe. Ga re a tshwanela go tshaba go iteba, re ipatla re ipatlisisa. A re dire seo maatla a rona.